

Özel Gereksinimli Bireyin Ailesinde Ailenin Kendini Toparlama Gücünün Desteklenmesi: Babanın Rolü

Özden TURGUT¹

Öz

Ailenin kendini toplama gücü, çeşitli sına durumları ile karşılaşan ailenin kendini onarabilmesi, iyileştirebilmesi sürecini ifade etmektedir. Özel gereksinimi olan bireyin ailesinin, birey dünyaya geldikten sonra, kendini toplama sürecine girmesi çocuğun iyi oluşu için zorunludur. Ayrıca toplumun bu aileden beklentisi, hemen bu yeni sürece uyum sağlaması ve görevlerini yerine getirmesidir. Ailenin kendini toplama gücünü meydana getirmesi, tüm bileşenlerinden yeterli düzeyde katkı sağlaması ile mümkündür. Bu çalışmada, genelde baba olma durumuna etki eden sosyal süreçlerin, babanın özel gereksinimli çocuk ile ilgili sorumluluklara katılımını etkileyebildiği belirtilmektedir. Bu kapsamda, sosyal etki kavramına değinilmekte, çoğu zaman sosyal süreçleri kolaylaştıran bu olgunun bazı durumlarda insan ilişkileri ve küçük grup ilişkilerinde işlevsel olmayabilen sonuçlara yol açabildiği ileri sürülmektedir. Özetle, bu çalışmada, özel gereksinimi olan bireyin babasının sürece katılımının artırılmasının, ailenin kendini toplama gücünü destekleyeceği ve bu amaca ulaşılmasının baba olma olgusunun detaylı biçimde ele alınmasını gerektirdiği ifade edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Özel gereksinimli birey, ailenin kendini toplama gücü, baba katılımı, sosyal etki

Supporting Family Resilience of the Family of an Individual with Special Needs: The Role of the Father

Abstract

Family resilience states the process in which the family that has faced various challenges remedies itself. The family of the individual with special needs has to remedy itself from the beginning of the birth of the individual. It is compulsory because the wellness of the newborn necessitates this. Besides that, the expectations of the society from the family is adapting to the new condition quickly and carry out its responsibilities. The family resilience is possible if all of the members contribute enough. In this study, it is indicated that the social processes affecting the condition "being a father" may affect the contribution of the father of the individual with special needs. In this context, the phenomenon "social influence" is indicated for expressing the possible negative consequences for human relations and small group interactions. In summary, in this study it is suggested that, enhancing the contribution of the father of the individual with special needs would support the family resilience and for this reason, it is essential to check over the phenomenon "being a father" in detail.

Keywords: Individual with special needs, family resilience, father involvement, social influence

¹ Afyon Kocatepe Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Afyon, Türkiye
*İlgili yazar / Corresponding author: ozden5@hotmail.com
Gönderim Tarihi / Received Date: 29.12.2021
Kabul Tarihi / Accepted Date: 15.12.2022

Bu makaleye atıf yapmak için- To cite this article
Turgut, Ö. (2022). Özel Gereksinimli Bireyin Ailesinde Ailenin Kendini Toparlama Gücünün Desteklenmesi: Babanın Rolü.
Resilience, 209-220.

Giriş

Ailede özel gereksinimli bireyin mevcut olması, aile yaşamı açısından önemli bir belirleyicidir. Bu durum, özellikle ailenin bir bütün olarak deneyimlediği stres düzeyini etkilemektedir. Yakından incelendiğinde ise, deneyimlediği sıkıntı düzeyi yüksek olan ailelerin, düşük sosyo ekonomik düzey sergileme ve ailedeki özel gereksinimli bireyin özel gereksiniminin ağır düzeyde olma olasılığının yüksek olduğu bildirilmektedir (Mahoney vd., 1992). Dolayısıyla, bir ailede özel gereksinimli bireyin mevcut olması ile ailenin başa çıkmakta zorlanabileceği stres söz konusu olmaktadır. Bununla birlikte, yaşamın günlük işleyişi içerisinde, ailenin bu duruma üst düzeyde uyum sağlaması ve özel gereksinimli bireyi desteklemesi beklenmektedir.

Aile, özel gereksinimi olan bireye destek sağlama ve bireyin iyi oluşuna yardım etme konusunda öncü konumda yer almaktadır. Dahası aileye destek sağlandığı zaman, aile vasıtasıyla özel gereksinimli bireye de destek olunmaktadır (Dempsey ve Keen, 2008). Buradan hareketle, ailenin kendini toparlama gücünün, özel gereksinimli bir üyesi mevcut olduğunda nasıl harekete geçirilebileceğinin önem taşıdığı düşünülmektedir.

Özel Gereksinimli Bireyin Ailesinde Kendini Toparlama Gücü

Ailenin kendini toparlama gücü kavramı, aileyi kendi önceki yaşantılarından öğrenen ve kendini onarabilen bir yapı olarak karakterize etmektedir (Walsh, 1996). Buna göre aile üyeleri, bir kriz sürecinde, henüz farkına varmadıkları kaynakları ve yeteneklerini keşfedebilmektedir (Walsh, 2002b). Ailenin kendini toparlama gücü, aileyi bir sistem olarak ele alan bakış açısına dayanmaktadır (Walsh, 1996). Bu kapsamda bir üyenin karşılaştığı stres verici olay ve problem, tüm aileyi etkilemekte; sonrasında ailenin bu problemleri ele alma süreçleri, olumlu uyum sağlamaya ya da ilişkisel işlevsizliğe yol açabilmektedir. Ailenin kendini toparlama gücü bakış açısında odaklanılan nokta da, ailede iyi oluşun desteklenmesi ve işlevselliğin daha güçlü olması için ne yapılabileceğidir (Walsh, 2011).

Ailenin kendini toparlama gücü, ailelerin krizler ya da sürekli streslerle daha etkili başa çıkmalarını ve bu mücadeleden daha güçlü bir hale dönüşerek çıkmalarını kolaylaştıran anahtar süreçleri tanımlamayı hedeflemektedir (Walsh, 1996). Bu anahtar süreçlerin başında, aile üyelerinin ilişkilerini uyum sağlayıcı bir hale dönüştürmek gelmektedir. Çünkü aile üyelerinin kendilerini toparlaması, yeni beceriler ve daha güçlü bağlar geliştirmeleri ile bağlantılıdır (Rolland ve Walsh, 2006) ve kendini toparlama gücü, destekleyici ilişkilerle beslenmektedir (Walsh, 2002a). Dolayısıyla, ailede özel gereksinimli bireyin olması ile aile sistemi, değişimi gerektiren bir kriz durumu ile karşılaşmakta ve ailenin bu duruma uyum sağlaması, üyelerin kendi arasındaki ilişkileri buna uygun olarak dönüştürmesine bağlı görünmektedir. Bu noktada, ailenin bütün bileşenlerinden/üyelerinden yeterince fayda sağlayıp sağlamadığı sorusu ortaya çıkmaktadır.

Bu çalışma, özel gereksinimli bireyin ailesinin kendini toparlama gücünün desteklenmesinde babanın rolünü alan yazın taramasına dayalı olarak gözden geçirmeyi amaçlamaktadır. Bu kapsamda, ilk olarak özel gereksinimli bireyin ailesinde babanın rolü ele alınmakta, sonrasında babanın özel gereksinimli birey ile bağlantılı sorumluluklara ne kadar dahil olduğu ve daha fazla dahil olmasının nasıl desteklenebileceği ile ilgili alan yazın gözden geçirilmektedir. Gözden geçirme çalışmasının odağında, baba olmanın sosyal psikolojik ve sosyolojik yapı ile ilişkili olduğu ve bu sosyal etkinin özel gereksinimli bireyin ailesine/ailenin kendini toparlama gücüne yansımalarının incelenmesi gerektiği görüşü yer almaktadır.

Özel Gereksinimli Bireyin Ailesinde Babanın Rolü

Yapılan çalışmalar, özel gereksinimli çocukların ebeveynlerinin çocuklarına akademik destek sağlamak için gerekli bilgi ve becerilerinin yetersiz olduğunu (Yazçayır ve Gürgür, 2018) ve bu ailelerin, sosyal kabul ve destek görmeme, özel gereksinimin bulaşıcı hastalık gibi görülmesi, damgalanma gibi sorunlar yaşadıklarını göstermektedir (Yüksel ve Tanrıverdi, 2019). Dolayısıyla, özel gereksinimli bireyin annesi ve babası, hem uzman desteği hem de sosyal destek açısından yetersiz oldukları hissini yaşayabilmektedir. Bunun yanında, daha yakın planda bakıldığında, aile üyelerinin, her ailede değişkenlik gösterebilse de, belirli sorumlulukları üstlendikleri ve sistemin bu şekilde sürdüğü görülmektedir. Örneğin, Birleşik Krallık'ta yapılan bir araştırma, otizmlili çocukların babalarının, çocuklarının eğitimi ile ilgili doğrudan ve dolaylı katılımlarının yüksek düzeyde olduğunu göstermiştir (Potter, 2016). Ayrıca, genel olarak bakıldığında, babaların, çocukların olumlu gelişimine önemli katkı sunduğu (Fabiano ve Caserta, 2018), babanın çocuğun eğitimine katılımının, çocukların gelişimine destek olduğu gösterilmiştir (Potter, 2016).

Araştırmalar, baba olma durumunun çeşitlilik gösterdiğini; sosyo-ekonomik durum ve ailevi arkaplana göre etkili yaklaşımlar geliştirilmesi gerektiğini göstermiştir (örn. Potter, 2016). Örneğin, Birleşik Krallık'ta otizmlili çocukların babaları ile yapılan bir araştırmada, katılımcıların büyük çoğunluğu çocuğunun günlük rutinlerinde eşit bir sorumluluk aldığını, çocuklarının oyunlarına katılım sağladığını, çocuklarının eğitimine katılıp ödevlerine yardım ettiğini; daha fazla katılım sağlamalarına en büyük engelin, iş-çalışma yaşamı olduğunu belirtmiştir (Potter, 2017). Buna karşın, özel gereksinimli olan çocukların babaları ile Güney Afrika kültüründe yapılan bir çalışma, babaların, erkek olmayı güçlü olma ve mükemmellik ile nitelemesi nedeniyle, özel gereksinimli olan bir çocuğun babası olmayı zayıflık ve mükemmel olmama ile eşleştirdiğini göstermiştir (Karisa vd., 2021). Bununla tutarlı olmak üzere bir araştırma, babanın katılımında kültürün en önemli engel olduğu fikrinin yaygın olduğunu göstermektedir (Curtiss vd., 2021).

Bu durumla bağlantılı olarak, yapılan çalışmalarda özel gereksinimli çocuğu olan annelerin çocuğun günlük bakım ve sorumluluklarının çoğunu kendi üzerlerine aldıkları belirtilmekte (Marcenko ve Meyers, 1991), babalara kıyasla daha fazla zaman harcadıkları ve bakım yükünü daha fazla üstlendikleri ifade edilmektedir (Ersoy ve Çürük, 2009). Bu duruma, ailenin bir bütün olarak güçlü bir yapı olması perspektifinden bakıldığında, olumsuz sonuçlara yol açabildiği ifade edilebilir. Örneğin, otizmlili olan çocukların sosyal becerilerinin düzeyi, annelerinin stresinin anlamlı bir yordayıcısı iken, bu örüntü, bu çocukların babalarında görülmemiştir (Baker-Ericzen vd., 2005). Bu durum, annelerin babalara kıyasla, çocuklarının becerileri konusundaki yetersizliklerden daha fazla etkilendiği anlamına gelmektedir. Bununla birlikte, babalar da bu durumdan dolaylı olarak etkilenmektedir. Yapılan bir araştırmaya göre otizmlili olan çocukların babalarının etkilendikleri en büyük faktör, eşlerinin yaşadığı stresin dolaylı olarak kendilerine yaptığı etkidir ve bu etki, çocuğun özel gereksinim durumunun kendisinden daha fazladır (Gray, 2003). Ailenin bir üyesinin strese daha fazla maruz kalıyor olmasının diğer üyeler üzerinde de dolaylı etkileri bulunmaktadır. Bu nedenle, ailenin her üyesinin, bir üyenin üstlendiği yük konusunda destek olmada sorumlulukları bulunduğu ifade edilebilir.

Bu noktada, babanın özel gereksinimli bireyle ilgili sorumlulukları alma tutumu ve varsa, sorumluluk almasına engel olan faktörler olup olmadığı sorusu akla gelmektedir. Ailenin kendini toparlama gücü perspektifinden bakıldığında, bir kriz ya da travmadan sonra toparlanma, bir sonuç değil, zaman içindeki bir yolculuktur (Walsh, 2003). Dolayısıyla, özel gereksinimli bireyin ailesinin duruma uyum sağlaması ve toparlanması, ailenin üyelerinin zamanla edindiği beceriler ile mümkün olabilecektir. Ailede baba da, duruma uygun sorumluluk

alma tutumunu, dahil olduğu toplumsal yapı ve fikirlerine uyum sağlayarak edinebilecektir. Bu kapsamda, bireyin, içinde bulunduğu sosyal grubun normlarına uygun davranma eğilimi anlamında “sosyal etki” dikkat çekmektedir.

Sosyal etki, bireyin davranış veya inançlarını, bir kişi veya grubun gerçek veya hayali, niyetli veya niyetsiz baskısının etkisiyle değiştirmesi olgusudur ve sosyal yaşamda oldukça yaygındır. Bunun nedeni, diğer kişilerle olan ilişkilerin, bireyin duygu ve düşüncelerinde değişikliklere yol açmasıdır ve bu süreç, oldukça doğal biçimde işlemektedir. Kişi sosyal etkiye açıktır çünkü doğruyu bulmak istemekte ve standarda uygun olmak istemektedir. Ayrıca kişi kabul görme ihtiyacına sahiptir ve bu nedenle çoğunluk tutumunu benimsemektedir (Bilgin, 2013). Çünkü çoğunlukla uyuşmamak stres yaratıcıdır (Nemeth, 1986) ve ait olunan grupla görüş ayrılığı yaşayan kişi belirsizlik yaşamaktan kaçınmaktadır (Turner, 1991).

Özel gereksinimli bireyin babası olmak, yukarıda sözü edilen nedenlerle daha fazla sorumluluk üstlenmeyi gerektirebilmektedir. Bu, ailenin bir bütün olarak güçlü kalabilmesi açısından bir gerekliliktir. Bununla birlikte, toplumdaki genel “baba” davranışı, bu sorumlulukları üstlenme davranışını işaret etmeyebilmektedir. Böyle bir durumda, özel gereksinimli bireyin babası nasıl bir tutuma sahip olursa, ailenin güçlü kalması sağlanabilir? Bu soruya yanıt ararken, akılda bulundurulması gereken nokta, ait olunan grubun normlarının, koşullara uygun olmayabileceğidir. Koşullar ve durum değiştiğinde, grup normlarına uymak geçerli bir tutum olmayabileceği için, özel gereksinimli bireyin babasının, kendi ailesine özel duruma uyumlu bir tutum benimsemesi seçeneği gündeme gelmektedir. Zira önemli olan, ailenin karşılaştığı stres kaynaklarına nasıl yanıt verdiği (Walsh, 2003) ve ailenin şu anki kriz durumunu yönetme becerisini desteklemek, onun gelecekteki sınamaları karşılama yeterliğini de artırmaktadır (Walsh, 2011). Aile üyeleri, özel gereksinimli birey ile ilgili sorumluluklar konusunda birbirine destek olmayı deneyimlediğinde, bu beceriyi sonra karşılaşacakları başka sorunlar karşısında da ortaya koyabileceklerdir.

Babanın, Özel Gereksinimli Birey ile İlgili Sorumluluklara Dahil Olması Nasıl Desteklenebilir?

Özel gereksinimli bireyin ailesinin, bu duruma uyum sağlaması ve kendini toparlama gücünün desteklenmesi, ailenin duruma bir bütün olarak doğru tepkileri vererek ve sorumlulukları paylaşması ile mümkün görünmektedir. Bu noktada, özel gereksinimli bireyin ve normal gelişim gösteren bireyin babası olmak arasındaki fark araştırmalarla da gösterilmiştir. Örneğin otizmlili çocukların babalarının, otizmlili olmayan çocukların babalarına kıyasla daha fazla stres yaşamakta olduğu belirtilmektedir (Baker-Ericzen vd., 2005). Ailenin genel durumu incelendiğinde, otizm spektrum bozukluğu tanısı olan bireyin ebeveynlerinin iş yaşantılarını ikinci plana alma, bireyin kardeşinin ikinci planda hissetmesi durumlarının meydana geldiği bildirilmektedir (Yassıbaş, 2015). Sözü edilen bu durumlar, ailenin kendini toparlama gücünü ortaya koymasının zor olabileceği anlamına gelmektedir. Babaların, özel gereksinimli birey söz konusu olduğunda daha az katılım gösterebildikleri belirtilmektedir. Örneğin, serebral palsi tanılı bireylerin ve normal gelişim gösteren bireylerin babalarının katılımlarının karşılaştırıldığı bir araştırma, serebral palsi tanılı bireylerin babalarının normal gelişim gösteren bireylerin babalarına kıyasla çocuklarının bakımına daha az katılım gösterdiklerini ortaya koymuştur (Bediroğlu, 2015).

Bu noktada, babanın kişisel özellikleri ve sağlık durumunun da önem taşıdığı belirtilmelidir. Örneğin babanın yüksek düzeyde antisosyal davranış sergilediği, aile içi şiddet, istismar gibi durumlar söz konusu ise, babanın ailedeki etkinliklere katılımının azaltılması önerilmektedir (Jaffee vd., 2003). Ayrıca, babaların (Meksika kökenli) ebeveynlik ile ilgili bir çalışmaya

katılımlarının, annelerinin eğitim düzeyinin yüksek olması ile ekonomik stresin ve ebeveynler arasındaki çatışmanın düşük düzeyde olması ile ilişkili olduğu gösterilmiştir (Wong vd., 2013). Dolayısıyla, babanın özel gereksinimli bireye dair sorumlulukları üstlenebilmesi kendine özgü niteliklerle de ilişkili görünmektedir.

Babaların katılımı üzerine yapılan çalışmalar, genel olarak olumlu sonuçlar bildirmektedir. Örneğin, babaların psiko-eğitim programına katılımlarının ardından çocukları ile etkileşimlerinin arttığı (Sorakin vd., 2019), üç-beş yaş arası otizmlili çocukların babaları ile yürütülen terapinin çocukların oyun oynama becerileri, dil ve sosyal becerilerinde gelişimi desteklediği (Louis ve Kumar, 2015), otizmlili çocukların babalarının, çocuklarının iletişim becerilerine yönelik evde eğitimi sonucunda, babaların çocukları ile daha etkili bir biçimde etkileşime girdikleri ve çocuklarının sözel olarak iletişime geçmelerini beklemeyi daha başarılı bir biçimde gerçekleştirdikleri (Seung vd., 2006), otizm spektrum bozukluğu olan bir çocuğa temel matematik becerilerinin öğretiminde baba ile işbirliği yapılan bir araştırmada, babanın ipucu ve dönüt almadan eşzamanlı ipucuyla öğretim uygulamasında başarı gösterdiği (Aydın ve Cavkaytar, 2020) ortaya konulmuştur. Buradan hareketle, babaların özel gereksinimli bireylerin günlük rutinleri ve eğitimleri konusunda daha fazla katılım sağlamalarının, bir bütün olarak aileyi güçlendireceği ifade edilebilir.

Bu kapsamda, genel olarak ebeveynlerin, özel gereksinimli bireylere destek sağlaması için geliştirilen mekanizmalardan da söz edilmesi uygun olacaktır. Örneğin zihin engelli bireylerin ebeveynlerinin kullanımına yönelik bir mobil beceri öğretimi yazılımı oluşturulmuş ve bu yazılımla evde yapılabilecek beceri öğretimi çalışmalarında kullanılacak davranış takip sistemi sunulmuştur (Kuzu vd., 2013). Aile merkezli uygulamalar pek çok yetersizlik türünde ve farklı yaş gruplarındaki çocuklarda, beceri ve davranışların kazandırılmasında ve davranış problemleri ile başa çıkmada kullanılabilir (Orum-Çattık vd., 2019). Başka bir çalışmada, otizm spektrum bozukluğu olan bireylerin anne babaları ile gerçekleştirilen Kabul ve Kararlılık Terapisine dayalı psiko-eğitim programının, hem annelerin hem babaların psikolojik uyumlarının artmasına anlamlı düzeyde etkisi olduğu ortaya konulmuştur (Tümlü, 2021). Dolayısıyla, bütün olarak iki ebeveynin desteklenmesinin işlevsel olacağı ifade edilebilir. Ayrıca özel gereksinimli bireyin anne ve babasının evlilik uyumu ile kullandıkları bilişsel duyguların düzenleme stratejilerinin (kendini ve diğerini daha az suçlama eğilimi, var olan durumu daha az felaketleştirme vb.) ilişkili olduğu bulunmuştur (Erdemir-Yeşiltaş, 2020). Buradan hareketle, özel gereksinimli bireyin anne-babasının çeşitli şekillerde ve bir arada desteklenebileceği ifade edilebilir.

Özel gereksinimli bireyin anne ve babası ile bu uygulamalardan nasıl etkilendiklerine daha yakından bakıldığında, yapılan bir meta-analiz çalışmasında, ebeveyn eğitimine katılan babaların çocuklarının davranışlarında anlamlı düzeyde daha fazla olumlu değişimler olduğu görülmüş, ancak babaların annelere kıyasla bu eğitimlerden daha az kazanım elde ettiklerini algıladığı bulunmuştur (Lundahl vd., 2008). Ayrıca kaynaştırma eğitimi alan öğrencilerin ebeveynlerinin gereksinimlerini inceleyen bir araştırmada, annelerin babalara göre daha fazla gereksinimlerinin (sosyal destek, bilgi, yardım) olduğu ortaya konulmuştur (Çifçi-Tekinarslan vd., 2018). Buna ilave olarak, serebral palsi tanılı bireylerin annelerinin depresyon düzeylerinin babalara kıyasla daha yüksek olduğu belirtilmiştir (Peker, 2007). Bu sonuçlar, özel gereksinimli bireyin annesi ile babasının farklı yaşantıları ve/veya bu yaşantılara dair farklı algıları olduğunu göstermekte olabilir. Bu noktada, özel gereksinimli bireyin durumunu, anne/babanın kendi benlik kavramı ile ilişkili algılaması ve bu algının duygusal sonuçlarının ortaya çıkması olasıdır. Örneğin ebeveynler, özellikle babalar, dikkat eksikliği hiperaktivite bozukluğu ile ilişkili zorlukları çocuk odaklı görebilmekte ve ebeveynin çocuğun davranış problemlerine katkısının önemini azımsama eğiliminde olabilmektedir. Bu noktada ebeveynlik stratejilerinin uygulanması ile çocuk etkinliklerinin bir arada yürütüldüğü programların babaların benlik-

kavramları açısından daha az tehdit edici olabileceği belirtilmektedir (Fabiano, 2007). Ebeveynlerin çocuğun özel gereksinimi ile bağlantılı davranış sorunlarını ele alabilme düzeyi özellikle önemli görünmektedir. Yapılan bir çalışma, otizm spektrum bozukluğu tanısı olan çocukların ebeveynlerinin psikolojik dayanıklılık düzeylerinin, çocuğun davranış sorunları arttıkça azaldığını ortaya koymuştur (Mustafaoğlu-Çiçek, 2019). Başka bir çalışmada, otizm spektrum bozukluğu olan bireyin babasının tutumu, çocuğun etkileşimsel davranışlarını artırıcı ya da azaltıcı etkiye yol açabilmektedir (Arslan, 2016). Bu sonuçlar, ebeveynlerin tutumlarının çocuğun davranışı üzerinde ne denli önemli bir faktör olduğunu göstermektedir.

Özel gereksinimi olan bireyin ailede birleştirici bir etkisi olduğu belirtilmektedir (Çobanoğlu, 2019). Bununla birlikte, özel gereksinimli bireyin ailesinde, olumsuzluklara karşın kendini toplama gücünü desteklemek için, özellikle vurgulanması gereken noktanın, anne ve babanın beraber ebeveynlik yapma becerisi geliştirmeleri olduğu düşünülmektedir. Çünkü özel gereksinimli çocukların anne ve babalarının algıladıkları stres düzeyinin normal gelişim gösteren çocukların anne ve babalarının algıladıkları stres düzeyinden anlamlı düzeyde yüksek olduğu belirtilmektedir (Kurşun, 2018). Babaların katılımı ile ilgili yapılmış çalışmaların birçoğunun ebeveynliği geliştirmeye odaklanırken, beraber ebeveynlik yapmayı geliştirmeyi daha nadir hedeflediği görülmüştür (Fabiano ve Caserta, 2018). Örneğin 0-8 yaş arası çocuğu olan babalarda, babanın çocuğunun bakımına katılımında, eşinden gördüğü desteğin yordayıcı bir faktör olduğu ortaya konmuştur (Ünlü, 2010). Baba katılımının anneden destek görme/görmeme ile önemli oranda ilgisi olduğu belirtilebilir. Henüz yeni doğan bireyin ilk günlerinde, babanın kendini yeterli hissetmesinin bebek bakımına daha fazla katılımı sağladığı belirtilmiştir (Bal, 2014). Buna karşın okul öncesi dönemdeki özel gereksinimli çocukların babaları ile yapılan bir araştırma, annelerin engelleyici davranışları ile baba katılımının negatif yönde anlamlı ilişkili olduğunu ortaya koymuştur (Kıraççı, 2021). Ayrıca, özel gereksinimli bireyin anne-babası olmaktan bağımsız olarak, babasavar annelik fenomeninin de yakından incelenmesi, annelerin hangi tutumlarının babaların babalık davranışlarını engelleyici etkileri olduğunun araştırılması gerektiği düşünülmektedir (Akdan, 2021). Diğer adı ile annelerin babalar üzerindeki engelleyici beççiliği olgusunun babanın evlilik uyumunu düşürdüğü ve baba katılımını azalttığı belirtilmektedir (Akgöz-Aktaş, 2017). Buna ilave olarak, özel gereksinimi olan bireyin babası olmak durumunda, babaların herhangi bir psikolojik veya sosyal destek almadıkları ortaya koyulmuştur (Özdereli, 2019). Bu sonuç da, özel gereksinimli çocuğun babası olan bireylerin yeterli desteği alamayabildiğini göstermektedir.

Daha genel planda, baba olma durumuna bakıldığında, erken çocuklukta babalarla ilgili bilimsel çalışmalar artış gösterse de, daha fazla olması ve baba olmanın biliminin (science of fathering) gelişimi üzerinde çalışılması gerektiği belirtilmektedir (Downer vd., 2008). Dolayısıyla baba olma üzerine yapılan bilimsel çalışmaların artırılması gerektiği ifade edilebilir. Bu konuda çalışılması gerektiği, yalnız anneler gözünden babaların katılımı perspektifinden değil, örneğin 50-72 aylık çocukların algılarına göre de ifade edilebilir. Araştırma bulguları 50-72 aylık çocukların, babaların katılım düzeyini orta düzeyde algıladıklarını göstermiştir (Ünlü-Çetin, 2015). Özel gereksinimli olmayan çocukların babaları için de baba katılımını arttırmayı hedefleyen programlar oluşturulmakta ve uygulamalar sonrasında babaların katılım düzeylerinin arttığı, babaların çocuklarıyla ilişkilerinin geliştiği bildirilmektedir (örn. Tutkun, 2017).

Bununla birlikte, bazı çalışmalarda, zihinsel engelli çocuğu bulunan babalarda, uygulanan eğitim programı sonrasında babanın ulaşılabilirlik düzeyinin anlamlı düzeyde artmadığı görülmektedir (örn. Çalbayram, 2013). Yapılan bir çalışmada, erkeklerin babalık rolü algılarını meydana getirirken özellikle kendi babalarını model aldıkları belirtilmektedir (Delibalta, 2020). Bu durum, baba olma durumlarının değişime açık olmayabileceği şeklinde yorumlanabilse de, baba olma pratiklerinin kuşaktan kuşağa değişimler sergileyebileceği ifade edilmektedir

(Sever, 2002). Baba yoksunluğunun çocukların benlik kavramına olumsuz etkileri olduğu ortaya konulmuştur (Güngörmüş, 1986). Özel gereksinimli bir çocuğun babası olmak, bazı durumlarda bireyi temel konularda zorlamakta ve çocuk açısından babadan yoksun olma algısına yol açabilmektedir. Örneğin otizm spektrum bozukluğu olan çocukların babaları ile yapılan bir araştırma, babanın otizm spektrum bozukluğu ile ilgili çeşitli zor duygusal süreçlerden geçtiğini, suçlu hissedebildiğini, büyük bir stres kaynağı algıladığı, bu durumun eşiyle ilişkisini de zorlayabildiğini göstermiştir (Savcı, 2020). Özel gereksinimli olmayan bir çocuğun babası olmak da, babalar için depresyonu tetikleyebilmektedir. Bu kapsamda, yeni ebeveyn olmuş babalarda depresyonun değerlendirilmesi, alan yazına dahil olmuştur (Usta, 2021). Anne ile babanın ebeveyn ortak paydasında yoğun duyguları paylaşması, bebek dünyaya yeni geldiğinde önem taşımakta; öyle ki emzirmenin sürdürülmesinde ve desteklenmesinde babanın büyük etkisi olduğu (Karataş, 2021), ancak emzirme sürecine baba katılımının zayıf olduğu belirtilmektedir (Gültekin, 2021).

Bu kapsamda, baba olmanın, kendi başına zorlayıcı, stresli bir durum olabildiğini; baba olmanın kendi başına araştırılması gereken bir fenomen olduğu belirtilebilir. Akılda bulundurulması gereken nokta, baba katılımının yüksek olduğu çocuklarda iyi oluş düzeyinin yüksek olduğunun ortaya konulmuş olmasıdır (Can, 2015). Sözü edilen tüm unsurlar birlikte ele alındığında, özel gereksinimi olan bireyin ailesinin kendini toparlama gücü için “baba”, büyük katkı sağlayabilecek önemli bir potansiyel olarak ele alınmalıdır.

Sonuç

Özel gereksinimli bireyin ailesinin kendini toparlama gücü, farklı ölçeklerde büyük önem taşımaktadır. İlk olarak özel gereksinimli bireyin kendisi, ikinci aşamada tek tek aile bireylerinin her birisi için, sonrasında aile bireylerinin ilişkileri açısından, ailenin kendini toparlama gücü büyük önem taşımaktadır. Yapılan çalışmalar, özel gereksinimli bireylerin ailelerinde kaygı ve depresyon düzeylerinin yüksek olduğunu göstermektedir (Örn. Gündoğdu, 1995).

Özel gereksinimli bireyin ailesinde yer alan tüm potansiyelin günlük yaşam içerisinde aileye katkı sunması, tüm aile üyelerinin gayret sergilemesi ile mümkün görünmektedir. Bu kapsamda bu makalede babaların halihazırda katılım durumları, bu katılım durumlarına hangi faktörlerin etkide bulunuyor olabileceği ile babaların sundukları katkının nasıl desteklenebileceği ele alınmıştır.

Özel gereksinimli bireylerin ailelerinde farklı dinamikler rol oynamaktadır. Bu nedenle genelleştirici yorum yapmaktan kaçınılmaktadır. Bununla birlikte, bazı ailelerde, özel gereksinimli bireyin mevcut olmasının ailedeki bütünlüğün artması ile ilişkili olduğu görülmektedir. Örneğin bir çalışmada, otizm tanılı bireylerin anne-babalarının evlilik uyumuna dair algılarının, normal gelişim gösteren bireylerin anne-babalarının evlilik uyumu algılarına kıyasla daha olumlu olduğu bulunmuştur (Gündoğdu, 1995). Buna karşın, bazı ailelerde annenin babaya kıyasla daha fazla sorumluluk üstlendiği ve daha fazla stres yaşayabildiği ortaya konulmuştur (örn. Baker-Ericzen vd., 2005).

Bu noktada, babanın özel gereksinimli olan/olmayan çocuğunun günlük yaşamında katkı sunmasına engel olabilen olası bir faktör olarak sosyal etki olgusuna dikkat edilmesi gerektiği düşünülmektedir. Sosyal etki, insanların sosyal ilişkileri kolaylaştırmak ve hangi durumda ne yapacağını bilmek için başvurduğu bir olgudur (Sakallı, 2001). Babalar, bir baba olmanın nasıl bir fenomen olduğunu, çevrelerinde yer alan diğer babalardan örnek alarak doğru davranışa karar vermek istemekte olabilir ve bu doğal bir süreçtir. Bununla birlikte, bazen bireyler gruba uyarak o grubun yanışını tekrarlayabilmektedir (Sakallı, 2001). Bir baba olarak potansiyel

olarak, ailesine katkıda bulunmak isteyen bireyin, ailesinin gereksinimlerine uyum sağlamasının ailenin kendini toparlama gücü açısından işlevsel olabileceği ileri sürülebilir.

Babanın ailesine katkı sağlama davranışlarının desteklenmesinde, eşinin de önemli payı olduğu belirtilebilir. Alan yazında karşılaşılan annenin, babanın davranışlarını engelleyici tutuma sahip olma durumunun, babanın kendine güvenini azalttığı için katılımına da olumsuz etkisi olduğu belirtilmektedir. Sonuç olarak, özel gereksinimli bireyin ailesinin kendini toparlama gücünün desteklenmesinde babanın, farklı faktörler sebebiyle katılım sağlamaktan uzak durabildiği alanyazın taraması sonucunda görülmektedir. Babanın, özel gereksinimli bireyin ailesinin kendini toparlama gücü açısından önemli bir güçlendirici/destekleyici faktör olarak işlevselliğinin artırılması gerektiği ileri sürülebilir. Bu amaca yönelik olarak, baba olma olgusunun daha detaylı araştırılmasının, bu kapsamda babaların deneyimlerinin ayrıntılı görüşmeler ile anlaşılmasının, özel gereksinimli bireylerin babalarını ve bu sayede ailelerinin kendini toparlama gücünü destekleyici müdahaleler için bilgi sağlayabileceği öngörülmektedir.

Kaynaklar

Akdan, K.N. (2021). *Annelerin algıladıkları cinsiyet rolü ile babasavar davranışları arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Akgöz-Aktaş, G. (2017). *Baba katılımı ve çocuk uyumu arasındaki ilişkinin incelenmesi: Anne bekliliği ve evlilik uyumunun etkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Arslan, S. (2016). *Otizm spektrum bozukluğu olan çocuklar ve babalarının etkileşimsel davranışlarının incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Aydın, O. ve Cavkaytar, A. (2020). Otizm spektrum bozukluğu olan bir çocuğa temel matematik becerilerinin öğretiminde baba eğitim programının etkililiği, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 21(1), 71-93.

Baker-Ericzen, M.J., Brookman-Fraze, L. ve Stahmer, A. (2005). Stress levels and adaptability in parents of toddlers with and without autism spectrum disorders, *Research&Practice for Persons with Severe Disabilities*, 30(4), 194-204.

Bal, S. (2014). *İlk kez babalık deneyimi yaşayan erkeklerin bebek bakımına katılmaya ilişkin görüşleri ve bakıma katılma durumları*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.

Bediroğlu, İ. (2015). *Serebral palsili ve sağlıklı çocuklarda babanın çocuk bakımına katılımının karşılaştırılması*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Haliç Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.

Bilgin, N. (2013). *Sosyal etki*. "Sosyal Psikoloji" içinde; Ed.: N. Bilgin, ss.53-118. 5.Bs. İzmir: Ege Üniversitesi Yayınları.

Can, H. (2015). *Babanın çocuk davranış problemleri ve iyi olma hali üzerindeki etkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Hasan Kalyoncu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Curtiss, S.L., McBride, B.A., Uchima, K., Laxman, D.J., Santos, R.M., Weglarz-Ward, J. ve Kern, J. (2021). Understanding provider attitudes regarding father involvement in early intervention, *Topics in Early Childhood Special Education*, 41(2), 147-159.

Çalbayram, N. (2013). *Zihinsel engelli çocuğu olan babalarda babalık rollerine ilişkin farkındalık yaratma*. Yayınlanmamış doktora tezi, Erciyes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.

Çifçi-Tekinarslan, İ., Sivrikaya, T., Keskin, N.K., Özlü, Ö. ve Uçar-Rasmussen, M. (2018). Kaynaştırma eğitimi alan öğrencilerin ebeveynlerinin gereksinimlerinin belirlenmesi, *İlköğretim Online*, 17(1), 82-101.

Çobanoğlu, S. (2019). *Babaların gelişimsel yetersizliğe sahip çocuklarına ilişkin yaşantı ve görüşlerinin incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Delibalta, A. (2020). *Yetişkin erkeklerin babalık rolü algıları*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Mersin Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Dempsey, I. ve Keen, D. (2008). A review of processes and outcomes in family-centered services for children with a disability, *Topics in Early Childhood Special Education*, 28(1), 42-52.

Downer, J., Campos, R., McWayne, C. ve Gartner, T. (2008). Father involvement and children's early learning: A critical review of published empirical work from the past 15 years, *Marriage & Family Review*, 43 (1-2), 67-108.

Erdemir-Yeşiltaş, D. (2020). *Özel eğitime gereksinimi olan çocukların anne babalarının bilişsel duygu düzenleme stratejilerinin evlilik uyumuna etkisinin incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Aydın Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.

Ersoy, Ö. ve Çürük, N. (2009). Özel gereksinimli çocuğa sahip annelerde sosyal desteğin önemi, *Aile ve Toplum*, 5(17), 104-110.

Fabiano, G.A. (2007). Father participation in behavioral parent training for ADHD: Review and recommendations for increasing inclusion and engagement, *Journal of Family Psychology*, 21(4), 683-693.

Fabiano, G.A. ve Caserta, A. (2018). Future directions in father inclusion, engagement, retention and positive outcomes in child and adolescent research, *Journal of Clinical Child&Adolescent Psychology*, 47(5), 847-862.

Gray, D.E. (2003). Gender and coping: The parents of children with high functioning autism, *Social Science and Medicine*, 56, 631-642.

Gültekin, S. (2021). *Babaların emzirmeye ilişkin tutumları, emzirme sürecine katılımları ve bunları etkileyen faktörler*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.

Gündoğdu, F.B. (1995). *Otistik ve normal çocuğu olan anne-babaların evlilik uyumlarını algılamaları ve bazı değişkenler bakımından karşılaştırılması*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Güngörmüş, O. (1986). *Baba yoksunluğunun benlik kavramına etkisi ve babasız öğrencilerin problemlerinin hangi alanlarda yoğunlaştığının saptanması*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi Çocuk Sağlığı Enstitüsü.

Jaffee, S.R., Moffitt, T.E., Caspi, A. ve Taylor, A. (2003). Life with (or without) father: The benefits of living with two biological parents depends on father's antisocial behavior, *Child Development*, 74, 109-126.

Karataş, Y. (2021). *Emzirmenin sürdürülmesinde ve desteklenmesinde babanın rolünün incelenmesi: Çanakkale örneği*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.

Karisa, A., McKenzie, J. ve De Villiers, T. (2021). "Their status will be affected by that child": How masculinity influences father involvement in the education of learners with intellectual disabilities, *Child Care Health Dev.*, 47, 517-524.

Kıraççı, B. (2021). *Okul öncesi dönemdeki özel gereksinimli çocuklarda baba katılımı ile anne bekkiliğinin ilişkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Kurşun, Z. (2018). *Yaygın gelişimsel bozukluğu olan ve normal gelişim gösteren çocukların anne babalarının stres düzeyleri ve stresle başa çıkma yollarının karşılaştırılması*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kuzu, A., Cavkaytar, A., Çankaya, S. ve Öncül, N. (2013). Zihin engelli bireylerin ebeveynlerinin kullanımına yönelik geliştirilen mobil beceri öğretimi yazılımına yönelik katılımcı görüşleri, *Anadolu Journal of Educational Sciences International*, 3(2), 1-21.

Louis, P.T. ve Kumar, N. (2015). Does father involvement influence the affect, language acquisition, social engagement and behavior in young autistic children? An early intervention study, *Journal of Special Education and Rehabilitation*, 16(1-2), 105-124.

Lundahl, B.W., Tollefson, D., Risser, H. ve Lovejoy, M.C. (2008). A meta-analysis of father involvement in parent training, *Research on Social Work Practice*, 18(2), 97-106.

Mahoney, G., O'Sullivan, P. ve Robinson, C. (1992). The family environments of children with disabilities: Diverse but not so different, *TECSE*, 12(3), 386-402.

Marcenko, M.O. ve Meyers, J.C. (1991). Mothers of children with developmental disabilities: Who shares the burden?, *Family Relations*, 40(2), 186-190.

Mustafaoğlu-Çiçek, N. (2019). *Otizm spektrum bozukluğu olan çocukların anne-babalarında psikolojik dayanıklılık ve kardeşlerinde duygu düzenleme becerilerinin incelenmesi*. Yayınlanmamış doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Nemeth, C.J. (1986). Differential contributions of majority and minority influence, *Psychological Review*, 93(1), 23-32.

Orum-Çattık, E., Yetkin, A.İ. ve Diken, İ.H. (2019). Erken çocukluk dönemi otizm spektrum bozukluğunda aile merkezli müdahaleler, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 21(3), 589-610.

Özdereli, Z. (2019). *Otizm spektrum bozukluğu tanısı almış çocuğu olan ve olmayan babaların çocukları ile ilişkilerinin incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.

Peker, F. (2007). *Serebral palsi'li çocuğa sahip ailelerde algılanan sosyal desteğin anne babaların depresyon düzeyi ile ilişkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.

Potter, C. (2016). "It's the most important thing-I mean, the schooling": Father involvement in the education of children with autism, *European Journal of Special Needs Education*, 31(4), 489-505.

Potter, C.S. (2017). Father involvement in the care, play and education of children with autism, *Journal of Intellectual & Developmental Disability*, 42(4), 375-384.

Rolland, J.S. ve Walsh, F. (2006). Facilitating family resilience with childhood illness and disability, *Curr Opin Pediatr*, 18, 527-538.

Sakallı, N. (2001). *Sosyal etkiler*. Ankara: İmge Kitabevi.

Savcı, B. (2020). *Experiences of fathers raising a child with autism spectrum disorder: A qualitative study*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Özyeğin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Seung, H.K., Ashwell, S., Elder, J.H. ve Valcante, G. (2006). Verbal communication outcomes in children with autism after in-home father training, *Journal of Intellectual Disability Research*, 50(2), 139-150.

Sever, M. (2002). *Toplumsal-kültürel bağlamda babalık kurgu ve pratiklerinin çocuk eğitime etkileri: Üç kuşak babalar üzerine karşılaştırmalı bir araştırma*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Sorakin, Y., Altınay, Z. ve Cerkez, Y. (2019). Father psycho-education program for developing interaction with children: Disability program development, *International Journal of Disability, Development and Education*, 66(5), 528-540.

Turner, J.C. (1991). *Social influence*. Thomson Brooks/Cole Publishing Co.

Tutkun, C. (2017). *Fark Yaratan Babalar Eğitim Programının (FAYAB) babaların çocuklarıyla ilişkilerine, tutumlarına ve baba katılımına etkisi*. Yayınlanmamış doktora tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Tümlü, C. (2021). *Kabul ve Kararlılık Terapisine dayalı psiko-eğitim programının otizm spektrum bozukluğu olan çocuk (3-6 yaş) anneleri ve babalarının psikolojik uyumlarına etkisi*. Yayınlanmamış doktora tezi, Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Usta, E. (2021). *Yeni ebeveyn olmuş babalarda depresif belirtileri değerlendiren bir ölçüm aracının geliştirilmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, TED Üniversitesi.

Ünlü, Ş. (2010). *Being fathered and being a father: Examination of the general pattern of Turkish fathers' and their own fathers' involvement level for children between the ages of 0-8*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, ODTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Ünlü-Çetin, Ş. (2015). *Father involvement in early years: Comparing children's perceptions of father involvement with those of their fathers' and mothers'*. Yayınlanmamış doktora tezi, ODTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Walsh, F. (1996). Family resilience: A concept and its application, *Fam Proc*, 35, 261-281.

Walsh, F. (2002a). Bouncing forward: Resilience in the aftermath of September 11, *Fam Proc*, 41, 34-36.

Walsh, F. (2002b). A family resilience framework: Innovative practice applications, *Family Relations*, 51(2), 130-137.

Walsh, F. (2003). Crisis, trauma and challenge: A relational resilience approach for healing, transformation and growth, *Smith College Studies in Social Work*, 74(1), 49-71.

Walsh, F. (2011). *Family therapy: Systemic approaches to practice*; "Theory and practice in clinical social work" içinde; Ed.: J. Brandell, ss. 153-178. Sage.

Wong, J.J., Roubinov, D.S., Gonzales, N.A., Dumka, L.E. ve Millsap, R.E. (2013). Father enrollment and participation in a parenting intervention: Personal and contextual predictors, *Fam Proc*, 52, 440-454.

Yassıbaş, U. (2015). *Otizm spektrum bozukluğu olan çocuğa sahip anne babaların yaşam deneyimlerine derinlemesine bakış*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Yazçayır, G. ve Gürgür, H. (2018). *Özel gereksinimli öğrenci aileleri eğitim süreçlerine ne kadar dahil oluyorlar?*, 1. Uluslararası Eğitim ve Sosyal Bilimlerde Yeni Ufuklar Kongresi Bildiriler Kitabı, 9-11 Nisan 2018, İstanbul, Türkiye, 608-618.

Yüksel, H. ve Tanrıverdi, A. (2019). Özel gereksinimli çocuğa sahip olan ailelerin yaşadıkları sosyal sorunlar ve baş etme yolları, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 20(3), 535-559.